

MONOGRAFIES I RECERQUES

La joventut «*de pocas letras y menos años*»*

Gerard Pedret

HISTORIADOR

El «factor juvenil»

A ningú se li pot escapar el protagonisme que el jovent tindria en el procés d'emergència i consolidació de la societat de masses que viuria la Catalunya d'entreguerres. De forma paral·lela a la resta d'Europa occidental, el jovent, en erigir-se com un col·lectiu definidor de modes i hàbits culturals, se situà en el punt de mira del conjunt de les forces polítiques i socials. El moviment llibertari a Catalunya no restaria al marge d'aquesta dinàmica, per bé que mostraria un cert retard a l'hora de crear una organització específica juvenil. La paradoxa aquí sorgeix quan observem com en l'origen d'aquest retard estaria precisament l'especial atracció

---

* El títol d'aquest article ha estat extret d'un escrit d'Àngel Lescarboura, *Les*, publicat el març de 1933 a *Suplemento de Tierra y Libertad*, el títol complet del qual era «La juventud de 'pocas letras y menos años' deja oír su voz desde el ágora». El present escrit sorgeix d'una investigació doctoral en curs finançada pel Ministeri d'Educació, Cultura i Esports a través del seu programa de beques FPU (convocatòria 2002), una primera projecció de resultats de la qual ha estat el treball *La recepció del fenomen cinematogràfic per l'anarcosindicalisme català*, presentat davant el tribunal DEA del Departament d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona el juny de 2004.

juvenil mostrada històricament per l'anarquisme, el qual s'havia definit a si mateix sovint com un moviment i una ideologia jove per naturalesa, d'acord amb, com indicaven Albert Esteruelas i Javier Ventura, les arrels romàntiques de la ideologia¹.

En tant que els llibertaris es definien a si mateixos com a joves, la qüestió de la creació d'una organització específica juvenil forçosament havia d'aixecar suspicàcies, ja que, en paraules de Josep Peirats, la idea «*avivaba la vieja polémica sobre los inconvenientes de dividir a los militantes en viejos y jóvenes, polémica que realmente enfrentaba a los representantes de la vieja y joven generación, con sus recelos y petulancias*»². Aquesta polèmica era, al cap i la fi, una bona mostra de l'extensió entre el gruix de la militància llibertària del convenciment de l'existència d'unes diferències de tipus generacional en el si del moviment, les quals condicionaven cada cop més els debats i les discussions. La «petulància» mencionada per Peirats, un militant forjat precisament en els ambients juvenils, era una bona manera de referir-se a l'oberta predisposició dels joves a exercir més protagonisme en el moviment, amb la reivindicació de la condició juvenil mateixa com a gran argument. A diferència d'altres forces polítiques, però, aquesta reivindicació no comportà un immediat impuls a la creació d'una organització específica, sinó més aviat al contrari, ja que el component individualista i antipatriarcal de l'anarquisme predisposava els joves llibertaris a rebutjar qualsevol forma d'enquadrament i mobilització susceptible de limitar les autonomies individual i grupal característiques del món llibertari.

El paper dels grups d'afinitat com a nucli bàsic de sociabilitat llibertària és fonamental a l'hora de comprendre l'adscripció juvenil a l'anarquisme durant la dictadura primoriverista³. Tancada la via sindical,

---

¹ Albert ESTERUELAS i Javier VENTURA, «La joventut en l'anarquisme (1868-1910)», *Educació i Història: revista d'història de l'educació*, n. 1, 1994, p. 47.

² Josep PEIRATS, *Los Anarquistas en la crisis política española*, Madrid, Ediciones Júcar, 1976, p. 281-282. Podem trobar un exemple del debat sobre l'existència d'una organització específica juvenil llibertària al marge de la FAI i la CNT en la sèrie d'escrits i rèpliques de diversos autors publicades sota el genèric títol de «Las Juventudes Libertarias y la FAI», a *El Luchador*, n. 79 (7-X-32), n. 83 (4-XI-32), n. 86 (25-XI-32), n. 88 (9-XII-32).

³ Un interessant apunt sobre l'origen dels grups d'afinitat llibertari i la seva vinculació amb formes tradicionals de sociabilitat catalanes a Enric UCÉLAY-DA CAL, «Formas

l'actuació dels anarquistes catalans es vehicularia preferentment a través dels grups que actuaven sota la cobertura que oferien ateneus i entitats culturals, publicacions, grups excursionistes i naturistes, etc. Vistes així les coses, no ha d'estranyar que el grupisme es convertís en un signe d'identitat per als joves llibertaris, fins i tot amb la reorganització sindical dels anys 1930-31. Des del primer moment, els joves llibertaris van mostrar una gran recança a l'enquadrament sindical i preferiren orientar la seva militància orgànica en forma de seccions culturals dedicades a propaganda i captació, tasques a les quals sindicats i grups d'acció no podien o no volien dedicar-s'hi. Tot plegat posa de manifest també que, al cap i la fi, la incorporació dels joves al món llibertari va venir també afavorida per una particular «divisió de funcions» interna en el moviment⁴.

L'avantguarda juvenil

Però si en alguns moments aquesta divisió funcional afavoria la incorporació d'efectius a l'anarcosindicalisme, en el cas dels joves suposà un focus de tensió, ja que la vocació cultural i educativa dels joves àcrates estimulà la mateixa convicció d'esdevenir una espècie de «jove guàrdia» garant d'una determinada ortodòxia revolucionària. En un ambient en el qual les vies de formació ideològica que servien per accedir als espais dirigits se situaven en àmbits extrasindicals com ateneus o escoles racionalistes, el debat ideològic quedava limitat a un sector determinat de militants. Així, com a conseqüència de la importància atorgada a la formació cultural i ideològica, militància i nivell cultural esdevenien les dues cares d'una mateixa moneda⁵, d'acord amb la qual els joves llibertaris que freqüentaven els ateneus aspiraven a exercir el paper d'avantguarda del moviment. Qui molt bé expressava aquestes aspiracions era el jove

---

grupales masculinas en la sociedad catalana: una hipótesis de trabajo sobre los mecanismos fundamentales del asociacionismo catalán», *Boletín de la Sociedad Española de Psicoterapia y Técnicas de Grupo*, Época IV, n. 10, desembre 1996, p. 11-44.

⁴ Fco. Javier NAVARRO, *Ateneus y grupos ácratas: vida y actividad cultural de las asociaciones anarquistas valencianas durante la II República y la Guerra Civil*, València, Biblioteca Valenciana, 2002, p. 75-76.

⁵ Julián CASANOVA, *De la calle al frente. El anarcosindicalismo en España (1931-1939)*, Barcelona, Crítica, 1997, p. 63.

periodista Jacinto Toryho quan afirmava l'estiu de 1933 a la *Soli*: «*Nosotros queremos una revolución de la que no esté proscrita la cabeza, en la que las facultades intelectivas de los individuos se desarrollen, y en la que no sea el corazón lo que mueva a las organizaciones revolucionarias*»⁶. L'articulació de la vocació cultural dels joves llibertaris a través dels ateneus permet observar la intensitat de l'afluència juvenil al món llibertari en els primers anys republicans, no solament pel gran nombre d'ateneus creats en aquells anys, sinó també perquè aquestes entitats van ser vistes des de fora del món àcrata com el punt natural de trobada dels joves llibertaris⁷, els quals, per la seva banda, s'esforçaren des del primer moment a explicitar al màxim aquesta associació, tal com podem observar en la crida apareguda el juny de 1932 a *Solidaridad Obrera* coincidint amb la proximitat del congrés fundacional de les Joventuts Llibertàries (Madrid, 22-24 juny de 1932): «*Camaradas jóvenes de todos los sexos: abandonad todos los lugares de corrupción y aquellos otros que os mantienen en la más completa ignorancia. Vuestro es el presente, el porvenir es vuestro. Los bailes, espectáculos brutales, los cabarets, cafés, campos de fútbol, etc. os distancian de la ruta que habéis de seguir para conseguir vuestra emancipación. Los ateneos libertarios de barriada han sido creados para facilitaros los medios que precisa vuestra elevación*»⁸.

Si bé és evident que el món llibertari fou capaç d'articular una sèrie de fórmules organitzatives que afavoriren l'afluència juvenil, no és menys cert que aquesta també va venir estimulada per un rerefons sociocultural tan particular com el del debat sobre les avantguardes artístiques, el qual afavorí la generalització d'hàbits, modes i costums socials en els quals allò que importava era mostrar-se radicalment dinàmic i atrevit, en definitiva,

---

⁶ J. TORYHO, «Las ideas y el arte. Una entrevista con Juan de Landa», *Solidaridad Obrera*, 29-VI-1933.

⁷ Una visió des de fora del món llibertari d'aquesta associació entre ateneus i joves la trobem al setmanari *Flama* (Barcelona, 1931-1936), portaveu de la FJCC, el qual realitzà a principis de 1935, quan la majoria de sindicats confederals es trobaven clausurats, una campanya de denúncia contra els ateneus llibertaris, considerats «*pedres fonamentals de l'anarquisme i baluards inexpugnables de la FAI*»; «Altra vegada els bàrbars», *Flama*, 11-I-1935.

⁸ «Llamamiento a los jóvenes en general y a los libertarios en particular», *Solidaridad Obrera*, 16-VI-1932.

jove. La consolidació del cinema i l'esport com a grans referents del lleure popular són fenòmens íntimament lligats a un procés del qual trobem un bon exemple en la sèrie d'entrevistes a destacades figures de l'avantguarda espanyola que el 1927 aparegueren en el setmanari cinematogràfic dirigit per l'anarquista Mateo Santos *Popular Film* (Barcelona, 1926-1937). Sota el significatiu títol de «La generación del cine y los deportes» desfilaren per un setmanari de difusió massiva figures com Arconada, Giménez Caballero, Buñuel o Benjamín Jarnés, els quals afirmaren una devoció pel cinema fonamentada en la modernitat i el dinamisme del mitjà, característiques que observaven frontalment oposades a la «putrefacta i resclosida» societat burgesa⁹. Així doncs, l'ambient cultural i social en el qual maduren i s'incorporen les joveníssimes generacions al moviment llibertari és molt diferent al que tot just una dècada anterior havia marcat el procés d'eclosió del moviment. Els joves que s'incorporen a l'anarquisme a finals dels anys vint i al llarg dels anys trenta tenen molt lluny els anys del pistolerisme de la sindicació massiva i han crescut en una societat urbana en la qual les modes i els hàbits s'han modificat de manera radical en molt poc temps: les tavernes i els toros han quedat ràpidament arraconats pels cinemes, els music-halls i els espectacles esportius. En aquest punt, és Josep Peirats qui ens il·lustra sobre el contrast entre joves i veterans militants llibertaris a principis dels trenta: *«Todos abominaban de la política, como hacíamos también los jóvenes. Pero en ellos era mayor el desasosiego por acelerar el hundimiento del sistema [...] Lo lamentable era que aquella buena gente no estaban, por su formación y sus años, en condiciones de captar el mensaje cultural que estábamos emitiendo desde nuestro ateneo los jóvenes libertarios. [...] Algunos de nosotros nos habíamos formado en las aguas remansadas de la*

---

⁹ Sobre aquesta sèrie d'entrevistes vegeu Román GUBERN, *Proyector de luna. La generación del 27 y el cine*, Barcelona, Anagrama, 1999; també Alfonso PUYAL, *Cinema y arte nuevo. La recepción fílmica en la vanguardia española (1917-1937)*, Madrid, Biblioteca Nueva, 2003. Sobre la figura de Mateo Santos pot consultar-se Anna M. BRAGULAT, *Popular Film (1926-1937). Aportació a la Història de la Crítica cinematogràfica*, Barcelona, tesina de llicenciatura inèdita, Universitat de Barcelona, 1986; de la mateixa autora, «Mateo Santos i la generació de 'Popular Film'», *Cinematògraf*, 2a època, n. 1, 1992, 123-131; finalment, sobre la recepció del cinema en el món cultural llibertari català i el paper de Mateo Santos, Gerard PEDRET, *La recepció...*, op. cit.

dictadura y habíamos adquirido nuestro pequeño bagaje intelectual. Ellos, en su mayoría, habían llegado tarde a la lucha y su solo impacto era la realidad cruenta. Nosotros nos habíamos saturado de ideas; ellos sólo veían en la CNT, y mayormente en la FAI, la palanca de Arquímedes»¹⁰.

Joves contra vells?

Les tensions entre joves i vells s'accentuaren a mesura que s'agreuà la crisi sindical confederal en els anys trenta. És aquest rerefons el que ens serveix per emmarcar el desencant manifestat pel sindicalista Juan Bueno a *Solidaridad Obrera* quan contrastava la proliferació d'ateneus amb el despoblament dels sindicats confederals, en els quals, deia, «*hay que organizar a los trabajadores para orientarles en las luchas que se avecinan. [...] Para orientar a los proletarios, sin distinción de sexo [sic.], debe bastar el Sindicato y ser éste el centro que irradie la máxima energía revolucionaria que en corto plazo pueda transformar al mundo*»¹¹. La queixa d'aquest sindicalista no solament és un exemple de la preocupació per la fugida dels treballadors catalans dels sindicats llibertaris, sinó també per l'escàs interès mostrat pels joves militants a contrarestar aquesta situació. El contrapunt aquí ens el proporciona el jove Ginés Alonso de l'Ateneu de la Torrassa, que defensà amb arrogància el caràcter revolucionari dels joves de l'ateneu: «*Nos tachan de inexpertos, porque somos jóvenes, los sesudos expertos de generaciones anteriores [...]. Entre todos los centros existentes en esta barriada que exhiben la bandera convencionalista y que tras de ella pusieron una taberna, nosotros alzamos la roja y negra de la rebeldía y tras de ella ponemos nuestra biblioteca, nuestra sala de conferencias, nuestro ambiente de hombres jóvenes pero capacitados en las rudas luchas sociales, de las que no se ocupan en ningún escaño. No somos intelectuales [sic.]*»¹².

Aquests dos exemples, el del veterà sindicalista i el del jove ateneïsta, posen de manifest també com la polèmica entre joves i veterans

---

¹⁰ Josep PEIRATS, *De mi paso por la vida*, volum II, llibre 3, s.a., n.l., p. 28.

¹¹ Juan BUENO, «Culturales», *Solidaridad Obrera*, 30-XII-1932.

¹² Ginés ALONSO, «Un aniversario. Ateneo Cultural Racionalista de la Torrassa», *Solidaridad Obrera*, 19-IV-1932.

formava part d'un debat més ampli. En definitiva, el que es plantejà a partir de 1931-32 fou la viabilitat o no del mite sorelià de la vaga general i la sindicació massiva establert per l'anarcosindicalisme des de la seva refundació dels anys 1918-19. El debat no era nou. Tal com han plantejat Susanna Tavera i Ucelay-Da Cal, la pràctica conspirativa de l'etapa primoriverista imposà unes determinades dinàmiques que amb l'adveniment del règim republicà es mantingueren i accentuaren¹³. En una línia d'inequívoca inspiració bolxevic, la tàctica de la «gimnàstica revolucionària» posada en marxa per García Oliver a partir de maig de 1931 en fou el millor exemple perquè pretenia, a través d'un incansable activisme revolucionari, forjar una avantguarda de militants revolucionaris i alhora purgar el moviment dels elements més moderats. Per als anarcobolxevics del grup Nosotros (abans, Los Solidarios), l'experiència de la dictadura havia indicat el camí que calia seguir: el «poble», enquadrat o no en els sindicats confederals, només es llançaria a la revolució un cop aquesta hagués estat posada en marxa pel nucli de militants formats específicament per a aquesta tasca.

En aquest esquema tàctic el més important no era tant llançar un gran nombre d'efectius a la lluita, sinó incorporar-hi aquells elements clau per a la ràpida extensió del procés revolucionari, no solament territorialment, sinó també de manera transversal a través d'organismes, institucions i col·lectius professionals i intel·lectuals amb un pes i prestigi important en la societat¹⁴. Amb aquest rerefons, la idea de la incorporació dels joves i del seu paper en el moviment se situà en un primer pla en el debat orgànic i tàctic de l'anarcosindicalisme perquè, al marge de la retòrica imposada, per exemple, per les avantguardes artístiques o de la constatació d'una creixent «competència» en matèria juvenil per part d'altres forces polítiques i

---

¹³ Susanna TAVERA i Enric UCELAY-DA CAL, «Una revolución dentro de otra: la lógica insurreccional en la política española, 1924-1934», *Ayer*, n. 13, 1994, p. 115-146.

¹⁴ Una aproximació a aquest procés en clau territorial a Susanna TAVERA i Enric UCELAY-DA CAL, «Un andamio en movimiento: Organigrama y territorio en la CNT», a José Luis OYÓN i Juan José GALLARDO (coords.), *El cinturón rajinegro. Radicalismo cenetista y obrerismo en la periferia de Barcelona 1918-1939*, Barcelona, Ediciones Carena, 2004, p. 377-430.

socials¹⁵, l'experiència havia convençut aquests militants anarcosindicalistes que eren els joves els millors quadres de la revolució¹⁶.

En definitiva, el debat girava al voltant de les possibilitats que oferia l'agitació juvenil d'aquells anys, tant a dins com a fora del món llibertari, per donar un impuls definitiu a la revolució anarquista llargament debatuda i assajada. La joventut, doncs, esdevenia per a alguns sectors del moviment llibertari un objectiu estratègic i tàctic de primer ordre, en especial un cop constatada la voluntat de les joves generacions a exercir un paper protagonista en la societat. Un exemple d'aquesta vocació protagonista el trobem en el grup de joves agrupats al voltant de la revista *Ágora* (Barcelona, desembre 1931 – abril 1932), la militància llibertària dels quals, a més, constitueix un interessant exemple del grau de complexitat i diversitat de l'entramat orgànic i ideològic llibertari.

La joventut agorista

El desembre de 1931 sortia al carrer a Barcelona la revista *Ágora*, una publicació quinzenal de format i temàtica cultural avantguardistes. Tot i que ara per ara sabem poca cosa del gruix dels integrants de la revista, és evident el caràcter heterogeni d'un grup juvenil en el qual destaquen els noms d'Adolfo Ballano (cambrer de professió i líder del grup); Isidoro Enríquez Calleja (pedagog i mestre racionalista); Shum (pseudònim del dibuixant i pintor avantguardista Alfons Vila Franquesa); l'estudiant Josep Ferrater i Mora; Ángel Lescarboua, *Les* (caricaturista habitual del setmanari cinematogràfic *Popular Film* i de publicacions com *Tierra y Libertad* o *Solidaridad Obrera*); o el geògraf Pedro Campón. L'origen d'aquest grup tan heterogeni es trobava en la tertúlia que es reunia en un bar de prop de les Rambles al qual generalment els tertulians es referien com

---

¹⁵ Aquesta «competència» fou, segons Peirats, el principal argument per impulsar la creació de les JJ.LL.; Josep PEIRATS, *La CNT en la revolución española, II*, París, Ediciones Ruedo Ibérico, 1971, p. 88-89.

¹⁶ Sense anar més lluny, els anarcobolxevics del grup Durruti-Ascaso-García Oliver, s'havien incorporat a l'activisme durant la seva joventut, assumint com a «natural» l'associació entre jovent i activisme revolucionari. A aquest efecte vegeu Susanna TAVERA, «Escola de rebel·lia. La joventut i l'anarcosindicalisme», a Enric UCELAYDA CAL (dir.), *La joventut a Catalunya al segle XX. Materials per a una Història, I*, Barcelona, Diputació de Barcelona, p. 141-42.

«El barco» per l'altell de fusta que tenia el local i que recordava el pont d'un vaixell. Aquesta tertúlia, però, tenia altres residències alternatives, les quals, a més, donen una idea força aproximada del tarannà irreverent i bohemí dels seus components, els quals solien acabar les seves reunions «culturals» en un bordell conegut amb el nom de «La Criolla» o bé en el luxós pis que el dibuixant Les tenia al cèntric carrer París de Barcelona¹⁷.

Deixant de banda el caràcter bohemí del grup, crida poderosament l'atenció la influència que sobre els seus membres exercia l'agitador Giménez Caballero. Però el seguiment que els joves *agoristes* establiren respecte al «Robinsón Literario» adquirí el to d'un diàleg fluid quant a paraules però clarament divergent en matèria ideològica. Així, mentre que «Gecé» no ocultava llavors les seves simpaties vers el feixisme, el grup de l'Àgora mostraria una ràpida deriva cap a l'anarquisme, la qual seria la causa de la marxa d'alguns membres de la redacció (Isidoro Enríquez Calleja, Enrique de Juan, Mercedes Rubio i Josep Ferrater i Mora), els quals «establecieron su discrepancia con alguna modalidad ideológica de nuestra publicación y por ello resuelven no pertenecer a esta redacción [...]». Como consecuencia de esto, nos hemos visto sorprendidos con las bajas de algunos colaboradores estimables que suponíamos en posición más avanzada que la de los altozanos de la literatura por la literatura¹⁸. Però la vinculació dels membres més destacats del grup a l'anarquisme era anterior a l'aparició de la revista i ja la seva presentació pública deixà ben clara la seva filiació ideològica. Així, els 6.000 assistents al míting que la plana major del grup Los Solidaridos realitzà al Palau de Projeccions de Barcelona el 15 de novembre de 1931, van poder contemplar com un grup de joves, des d'una llotja presidida per una pancarta en la qual es llegia escrit en roig i negre «La Redacción de ÁGORA se adhiere al acto contra la guerra», inundaven el recinte amb pasquins adreçats a la joventut. La sorollosa intervenció d'aquell grup de joves tenia la inequívoca voluntat d'explicitar l'adhesió dels *agoristes* a la causa de la revolució llibertària que encarnaven els carismàtics oradors, tal com s'explicità en la crònica que sobre l'acte publicaren els mateixos joves a la seva revista: «Un orador, el

---

¹⁷ Josep PEIRATS, *De mi paso...*, op. cit., p. 31-32.

¹⁸ *Ágora*, n. 6, 5-III-1932.

último —García Oliver—, la retaguardia triunfante, habló de las vanguardias artísticas, hijas de los cataclismos sociales. De los que hacen época. En loco raid aviónico cruza el océano de la historia hasta llegar a nosotros. Piloto seguro hace aterrizar su pensamiento en un palco [...]. Agradecidos los agoristas del palco, como escudo de sinceridad y blasón de espíritu en carne viva, comienzan a regar la sala con su Pasquín número 1, que los diseña de arriba abajo»¹⁹.

L'adhesió intel·lectual a l'anarquisme del grup, però, s'establí d'acord amb una postura eminentment crítica que venia determinada a partir de la invocació del caràcter juvenil de la revolució que havia de posar fi a l'ordre burgès. Així, el primer editorial de la revista afirmava l'adhesió a la causa d'una genèrica i poc concreta «revolució juvenil»: «[...] sentimos, eso sí, una gran irreverencia por todo lo pasado encadenado al oprobio y a la injusticia históricas y por cuanto se fragua a espaldas de la juventud, de una y otra clase, sin contar con ella para nada. No nos mueve ningún 'ismo', por parecernos todos harto limitados, donde verter y acrisolar nuestros afanes; [...] Díscolos a toda disciplina foránea —ejemplares de raza al fin—, nos proponemos disponer a nuestro antojo de nuestra individualidad, que desgarrará sin braceos inútiles esas telas de araña que tejieron las escolásticas sin excepción»²⁰.

Ara bé, fou precisament aquesta vaga definició ideològica la que serví al grup per adscriure's a l'anarquisme, segons el seu caràcter antidogmàtic i individualista, característiques als antípodes dels quals estaven moviments suposadament revolucionaris com el comunisme, «conseqüència del romanticisme», o el feixisme, «la histèria elevada a forma de govern»²¹. L'adscripció a l'anarquisme, però, no estava exempta de reticències i previsions, ja que tampoc aquest escapava dels perills del desviacionisme dogmàtic i messiànic: «Los que hemos visto cómo las doctrinas —todas las doctrinas— desde el catolicismo al anarquismo dogmático, han convertido al hombre en un repetidor de ideas y de gestos torpes, que lo han inclinado al suelo humillándole en el polvo del sendero o

¹⁹ «Altavoz de Ágora. Mitin contra la guerra», *Ágora*, n. 1, 1-XII-1931.

²⁰ «Pan-carta inicial», *Ágora*, n. 1, 1-XII-1931.

²¹ «Afán político de la juventud», *Ágora*, n.1, 1-XII-1931.

le han dado alas para que se estrellase, no podemos conformarnos con recibir de manos de otros —aunque éstas sean amigas— ninguna prendida misión que llevar a cabo, porque no queremos hacernos esclavos de ninguna fidelidad»²².

Coherents amb el signe dels temps, els joves d'Àgora afirmaven la voluntat de fer avançar l'anarquisme per la senda de la revolució traçada per les joves generacions i a aquest efecte calia que l'anarquisme assumís la seva responsabilitat revolucionària acceptant i estimulants alhora el paper d'avantguarda de la joventut: *«Ese deportivismo del músculo y del cerebro que informa el nuevo resurgimiento juvenil, erizado de inquietudes sonrientes, másculas, acaso pudiera timonear el falucho de las nuevas conquistas que le esperan. Mientras el comunismo marcha de frente, el anarquismo singla a la deriva. Y aunque el comunismo gana de día en día nuevos adeptos, explotando esa ingenua desesperación de los pueblos cansados de su dependencia, el anarquismo no pierde por eso terreno [...]. Estamos en pleno período destructivo. Principios éticos, costumbres, instituciones, regímenes... se desmoronan y se hunden en el pasado oprobioso. La juventud empuja valiente»²³.*

La confluència revolucionària entre joventut i anarquisme implicava una responsabilitat compartida: d'una banda, l'anarquisme havia de demostrar la seva coherència revolucionària i acceptar el lideratge de les joves generacions; d'altra banda, aquestes havien d'assumir la responsabilitat d'encapçalar la revolució que havia de posar fi a la societat burgesa. Aquesta doble responsabilitat era l'essència del discurs i l'ideari dels joves *agoristes*, els quals sintetitzaren aquesta doble exigència en el segon dels seus manifestos públics: *«Los jóvenes del nuevo tiempo deben prepararse, si no desean malograr su presente, para que el nuevo tiempo sea una realidad y no una hermosa esperanza. [...] Hay que estar dispuestos para actuar, llegada la hora de las afirmaciones, irrumpiendo valientemente en la vida, negándose a toda complicidad suicida. Jóvenes de nuestro tiempo; Ágora os hace señales de mayor acercamiento, para formar los equipos de la Gran Olimpiada Social. Ágora no requiere reclutas que obedezcan a una orden de mando. Ágora desea*

²² «Ni misioneros ni guías», *Ágora*, n. 4, 15-I-1932.

²³ Adolfo BALLANO, «España en el camino. Examen de rutas», *Ágora*, n. 1, 1-XII-1931.

atletas del espíritu capaces de lanzar bien lejos los esferoides de la cultura anti-burguesa»²⁴.

Agoristes i universitaris

En aquesta exigència de responsabilitat i coherència revolucionària juvenil apareix un element en el discurs *agorista* que crida poderosament l'atenció: l'especial importància concedida a la joventut universitària. És molt interessant observar com la visió de la joventut universitària per part dels *agoristes* no implicava en absolut cap contradicció amb l'antiintel·lectualisme característic tant de la tradició llibertària com de les avantguardes. I això era així perquè els estudiants universitaris eren definits a partir de la seva condició juvenil i, per tant, es consideraven «naturalment» participats de la vocació destructora de les joves generacions. La responsabilitat dels joves universitaris passava, en primer lloc, per la destrucció de la universitat, «fàbrica» d'intel·lectuals burgesos. Els representants del món acadèmic i, per tant, de les generacions precedents, esdevenien així els odiats portaveus d'un món en descomposició: «*Unamuno ha dicho: 'todos llevamos dentro un mendigo, pero los maestros llevan tres'. Y D. Miguel, abandonando la progresión, se ha callado que los catedráticos llevan cinco. Ya iremos viendo como todo en la España culta es mendicidad*»²⁵. La responsabilitat revolucionària dels joves universitaris, però, anava molt més enllà de la simple postura irreverent davant els seus patriarques acadèmics. Calia esfondrar els murs de la institució universitària i fer del carrer la veritable universitat, ja que «*todo movimiento social de alguna importancia se ha gestado en la calle*». Així, el carrer esdevenia un gresol en el qual la joventut obrera i la joventut universitària es fonien en un únic moviment revolucionari. Des de la Facultat de Dret, l'estudiant Wifredo Bosch afirmava aquesta unitat juvenil al voltant de la causa revolucionària: «*Dialogamos —que no discutimos—, en Ágora, sobre asuntos de la calle y en la calle. Tendemos a unir dos culturas, jóvenes ambas por sus representantes. [...] somos de los estudiantes que no perteneciendo a ninguna agrupación escolar —al*

²⁴ «Pasquín Número 2», *Ágora*, n. 4, 15-I-1932.

²⁵ *Ágora*, n. 2, 15-XII-1931.

margen de la política universitària— procuramos no perder jamás el contacto con quienes no proceden de las aulas, pero que con sus emociones y afilada intuición, con sus sufrimientos que son experiencias, si no enseñan más que los libros, ayudan a comprenderlos»²⁶.

El carrer esdevenia així un gresol en el qual activisme cultural i activisme social esdevenien una mateixa cosa. Coherents amb la seva prèdica, els joves d'Àgora no dubtaren a l'hora de posar en pràctica la seva visió de l'activisme social, a la seva manera, és clar, originals i irreverents. Així, foren uns quants joves *agoristes* els responsables de l'assalt al luxós cafè El Oro del Rin de la Gran Via de Barcelona, en el qual treballava com a caixer Ballano. Detinguts després d'una moguda persecució pels carrers del centre de la ciutat, Ballano, Les i Campón afirmaren davant les autoritats que el motiu de la seva acció no era altra que aconseguir fons per realitzar un viatge... en vaixell. Deixant de banda el fet que el motiu real de l'assalt segurament fou aconseguir fons per «reflotar» la revista que havia sortit per darrera vegada al carrer l'abril de 1932, el cert és que aquesta via de l'activisme en la més pura línia dels «grups d'acció» no deixava de ser una mostra pública del compromís dels joves *agoristes* amb l'activisme revolucionari marcat precisament pels «herois de la pistola obrera». Empresonats en espera de judici a la presó Model, tots ells escaparen en una fuga col·lectiva de presos organitzada pels anarquistes a través del clavegueram el gener de 1933, i van deixar com a record del seu pas per la presó les seves caricatures dibuixades per Les a la paret de la seva cel·la. L'altra cara d'aquest activisme és la que portà els joves *agoristes* a dur a terme una incansable activitat cultural en forma de publicació de llibres i fulletons i conferències en ateneus llibertaris. Àgora esdevingué així també una editorial en la qual autors llibertaris com Benigno Bejarano o Higinio Noja podien afirmar la condició revolucionària del conegut popularment com a «art nou»²⁷. L'activisme cultural *agorista* havia de viure un moment culminant en la sèrie de conferències programades pel grup i agrupades sota el títol de «Projeccions d'art social» que havien de dur-se a terme en els

²⁶ Wifredo BOSCH, «Crónica Universitaria», *Àgora*, n. 1, 1-XII-1931.

²⁷ En el n. 7 d'Àgora de març de 1932 s'anunciava la publicació, a càrrec «d'Ediciones Àgora» del llibre de Benigno Bejarano, *Fantasmas*, amb il·lustracions de Shum i portada de Les.

ateneus llibertaris. L’anunci d’aquest programa cultural deixava ben clara la coherència d’uns avantguardistes convençuts de la necessitat que l’activisme artístic i cultural només era possible al carrer, entre les masses protagonistes dels nous temps: «*En plena deshumanización —o empecinamiento— del arte, los jóvenes del ágora ibérica y afines, con fluir callejero a las audacias de la creación personal, sin fugas ni evasiones acomodaticias, desean contribuir con su esfuerzo al auge del arte orientado a lo social de esta época, en la que presenciamos como se desquician ética y estéticas burguesas, en abierto desacuerdo con el ritmo de la nueva vida que se inicia con la bancarrota del Capitalismo*»²⁸.

No en tenim constància, ara per ara, de la celebració d’aquestes conferències. És molt possible que la sobtada desaparició de la revista l’abril de 1932 ho impedís, tot i que l’activisme en els mitjans culturals llibertaris dels joves *agoristes* es mantingué. De fet, es pot parlar de la pervivència d’aquest grup juvenil més enllà de la desaparició de la capçalera que l’havia donat a conèixer, cosa que obliga a plantejar una sèrie de consideracions sobre el seu paper en la dinàmica interna de grups del món llibertari i sobre el seu paper en el debat existent en el món llibertari sobre el paper del jovent. D’entrada, convé tenir molt present l’especial vinculació mantinguda per Adolfo Ballano amb el grup Nosotros, de la qual hem vist un exemple en la sorollosa intervenció en el míting de novembre de 1931. La militància llibertària de Ballano entre els grups aragonesos en els primers anys de la dictadura (havia col·laborat en el periòdic *Voluntad* de Saragossa) ens fan pensar en una proximitat amb el grup Los Solidarios durant la dictadura (segurament a través dels germans Ascaso), la qual vindria confirmada pel protagonisme exercit per Ballano a l’Aragó durant la Guerra Civil: juntament amb Pedro Campón, un altre *agorista*, seria encarregat per Durruti de crear un sindicat confederal i un comitè revolucionari a Pina de Ebro l’agost de 1936 i esdevindria, mesos més tard, un dels homes forts del Consell d’Aragó al costat de Joaquín Ascaso²⁹.

---

²⁸ «Proyecciones de Arte Social», *Ágora*, n. 8, abril de 1932.

²⁹ Julián CASANOVA, *Anarquismo y revolución en la sociedad rural aragonesa, 1936-1938*, Madrid, Siglo XXI, 1985. Convé tenir present, a més el paper portat a terme per Ballano durant els anys de la dictadura en el grup Sol y Vida al costat de José Elizalde, director de la revista *Ética* i secretari del Comité Peninsular de la FAI

Constatada l'estreta vinculació de Ballano amb Nosotros, sembla difícil pensar que l'activisme dels joves *agoristes* no estigués més o menys vinculat als interessos estratègics i tàctics del grup més emblemàtic de l'activisme anarquista. Decidit el grup anarcobolxevic a assumir el control efectiu del moviment llibertari arran de l'esclat de la crisi trentista, havia d'estendre la seva influència a tots aquells punts i elements bàsics per al funcionament de l'entramat organitzatiu llibertari. Així, calia comptar amb el suport dels principals sindicats confederals, però també calia assumir el control d'un element tan important en la vida orgànica llibertària com era la premsa³⁰, cosa que s'aconseguí, per exemple, situant al capdavant de *Solidaridad Obrera*, en substitució del dimitit Peiró, Felipe Alaiz³¹, amb el qual entrà també a la redacció Frederica Montseny, cosa que evidentment implicava buscar la complicitat del sempre incòmode falansteri familiar dels Urales³². Vistes així les coses, era clar que la densa xarxa de contactes establerta pel grup Nosotros perseguia assegurar-se uns canals de comunicació fluids amb sectors molt determinats de l'entramat orgànic del món llibertari i entre aquests crida poderosament l'atenció l'interès especial mostrat vers els grups juvenils. Amb tot plegat podem situar amb més nitidesa el grup d'Àgora en aquesta teranyina i observar el grup de joves *agoristes* com una espècie d'extensió de Nosotros en determinats àmbits juvenils i intel·lectuals tant de dins com de fora del moviment. Per fer-nos una idea esquemàtica d'aquesta estratègia podem establir un paral·lelisme

---

el 1928. Vegeu respecte a aquest tema, Antonio ELORZA, «La CNT bajo la dictadura (II) (1923-1930)» a *Revista de Trabajo*, n. 44-45, 1973-74, p. 319.

³⁰ Sobre la importància de la premsa en la vida orgànica del moviment llibertari vegeu, per exemple, Susana TAVERA i Enric UCELAY-DA CAL, «Grupos de afinidad, disciplina bélica y periodismo libertario, 1936-1938», *Historia Contemporánea*, n. 9, 1993, p. 167-190.

³¹ Susanna TAVERA, *Solidaridad Obrera: el fer-se i desfer-se d'un diari anarco-sindicalista, 1915-1939*, Barcelona, Col·legi de Periodistes, 1992, p. 65 i ss. És precisament a partir d'aquests moments que la presència de Ballano o Les a les pàgines de *Solidaridad Obrera* comença a ser habitual, juntament amb altres militants pròxims al grup d'Àgora, com el jove Ginés Alonso.

³² Convé tenir molt present l'ascendència del grup de la família Urales sobre amplis sectors llibertaris, entre els quals aquí es fa necessari citar els casos de l'Ateneu Llibertari del Clot i el grup Sol y Vida i l'agrupació cultural Faros, amb les quals precisament havia mantingut Adolfo Ballano estrets contactes durant els anys de la dictadura.

entre el funcionament de l'entramat grupal llibertari i la manera com una aranya teixeix la seva teranyina. Així, el grau de fortalesa i, per tant, d'efectivitat de la teranyina depèn del nombre de fils i del seu ancoratge, així com de la seva flexibilitat. Si pensem en els fils de la teranyina com a connexions entre sectors i grups determinats observarem fàcilment que la teranyina, o sigui el grau d'influència d'un grup determinat, serà més fort com més contactes sigui capaç d'enllaçar. En el cas que ens ocupa, el fil que unia els membres de Nosotros amb els *agoristes* era, al cap i la fi, el mateix fil que aspirava vincular el grup amb els nuclis de joves intel·lectuals i artistes avantguardistes, d'una banda, i amb la joventut en general, de l'altra.

D'altra banda, com que funcionaven aparentment com a grups diferents, Nosotros per un costat i els joves *agoristes* per l'altre, s'aconseguia funcionar de manera extremadament flexible i es facilitava l'adaptació a les diferents sensibilitats a les quals es pretenia incorporar. Al cap i la fi, era precisament la diversitat orgànica i ideològica la característica que havia permès al moviment llibertari el seu arrelament en la societat catalana i la seva supervivència depenia de la capacitat de mantenir, en la mesura del possible, aquesta característica. Perquè convé tenir molt present que la xarxa de relacions i contactes que conformaven el món llibertari era extremadament extensa i diversa, fins al punt que les fronteres d'aquest món són més difuses del que tradicionalment s'ha observat³³. Tot plegat, doncs, no és sinó una mostra de la diversitat de dinàmiques de sociabilitat del món llibertari català, la qual obliga necessàriament a plantejar com, lluny de representar una realitat cultural i política tancada, l'anarquisme català esdevé un moviment social extremadament divers i heterogeni i, per tant, extremadament atent i permeable als canvis socials i culturals.

---

³³ En el cas que ens ocupa podem citar la participació de Ballano en una experiència com l'Agrupación Cinematográfica Ibérica, una entitat sorgida de la mà de Mateo Santos, que llançà des del seu setmanari la idea de constituir una espècie de cooperativa cinematogràfica destinada a construir un cinema fet pel poble i per al poble. Tot i que l'entitat aviat va desaparèixer, el cert és que fou molt més que una simple cooperativa com s'ha observat des de la historiografia cinematogràfica, ja que l'ACI serví per aglutinar un veritable «grup d'afinitat cinematogràfic», embrió dels equips de filmació al servei de les Oficines d'Informació i Propaganda creades per la CNT i responsables de bona part de la producció cinematogràfica de la CNT a Barcelona durant la Guerra Civil. Sobre l'ACI, Gerard PEDRET, *La recepció del fenomen...op. cit.*, p. 97-123.